

BEDİK

Bedik

Bédik

Yard. Doç. Dr. Ayşe YÜCEL ÇETİN*
Kadir ŞAHİN**

ÖZET

İslamiyet öncesi Türk inanç sistemi içinde doğup gelişen, din ve medeniyet değişikliği ile eski fonksiyonunu yitiren Bedik, Kazak Türklerinin edebiyat geleneği içinde önemli bir yer tutmaktadır. Tedavi maksatlı olarak ortaya çıkan Bedik şiiri, zaman içinde anlam ve söyleniş maksadını yitirerek eğlence, söz ustalığı, şairlik hüneri gibi unsurları bünyesinde barındıran bir tarz halini almıştır. Pratikler ve söz sanatını ihtiva etmesi bakımından oldukça önemli bir şiir türüdür.

Anahtar Kelimeler

Kazakistan, Bedik, Aytıs

ABSTRACT

Bedik, which came out in Turkish faith system before İslam and lost its previous function as a result of religion and civilization changes, has an important role in the literary tradition of Kazakh Turks. The Bedik poetry which started as a means of treatment lost its meaning and aim in time and became a literary style which is based more an entertainment, language style and poetic success. It ia quite an important literary genre in the sense that it includes language stlye and language practice.

Key Words

Kazakstan, Bedik, Aytıs

Türkistan sahası Türk edebiyat geleneğinde, İslamiyet öncesi Türk inanç tarzının etkisi büyüktür. Şamanizm, Kam Dini, Gök Tanrı Dini, vb. adlarla anılan bu inanç yapısı içinde, zaman zaman dinle aynileşen sihrî faaliyetler de görülmektedir. Medeniyet değişikliğinden sonra, yani Türk topluluklarının İslam medeniyeti çevresine girmelerinden itibaren, daha önce sahip oldukları inanç yapısındaki unsurlardan birçoğu, ya bâtil sayılmalarından dolayı yok olmuşlar, ya da inanç/din çevresinden çıkarak hayatın başka alanlarında görülmeye devam etmişlerdir.

Başlangıçta dinî-sihrî bir terim olan *Bedik*, Türkistan sahası Türk topluluklarının İslamiyet'i kabul etmesi ile birlikte, daha çok aytısgerlik geleneğinin bir ürünü olarak varlığını devam ettir-

miştir. *Bedik* terimi, bazı araştırmacılara göre **bed** kökünden türetilmiştir. *Dirilmek*, *kaldırmak* anlamlarına gelen bu kelimededen **bezik (Bedik) ve bezgek** kelimelerinin türediği varsayılmaktadır.¹ *Divanü Lügati't-Türk'te bezik (titreme), bezgek (titreme), bezitti(titretti)* şekilleriyle geçen kelime², Kuman Türkçesi'nde **bezgek (nöbet -sıtmadaki gibi-)**³, Kumuk-Balkar Türkçesi'nde **bezzek (humma, ateş)**⁴, Karaçay Türkçesi'nde **bezgek (ateş, hararet, humma)**⁵, Kırgız Türkçesi'nde **bezgek (sıtma)** şekilleriyle geçmektedir. Üzerinde duracağımız Kazak Türkçesi'nde ise **bezgek** kelimesi **sıtma** anlamına gelmektedir.⁶

Bezgek, bezzek veya bezik kelimesinin değişmesi ile meydana gelen **Bedik**, Kazak Türklerinde başta tedavi maksat-

* Gazi Üniv. Eğitim Fak. Öğretim Üyesi

** Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Öğrencisi

lı söylenen büyü sözleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilindiği gibi büyü, ak ve kara büyü olmak üzere ikiye ayrılır. Ak büyü, daha ziyade ilkel toplumlarda tedavi maksatlı olarak yapılır. İnsanoğlu ak büyü, her hangi bir kötülükten sakınmak ve çoğu zaman da tıbbî müdahaleler şeklinde hayvan zehirlenmeleri, vb. şeyleri bertaraf etmek için uygulamaktadır...Tabiat varlık ve olaylarını kontrolleri altına almak için sihre müracaat eden insan, bir noktaya gelip sihrin sınırlılığını görünce daha yüksek varlıklara müracaat etmiş; cinleri, ata ruhlarını ve tanrıları yüksek tanımışlar. Burada iki tür inanç meydana gelmiştir. Birisi sihirle yönetme, kontrol altına alıp idare etme; diğeri üst güçlerden yardım talep ederek onları yatıştırmaya çalışmaktır. İşte bu inanç, Orta Asya ile Güney Sibirya ve Kazakistan kültür çevresinde göçebe-çoban kültüründe Şamanlığın saf hali olarak ortaya çıkmıştır.⁷ Ak büyü olarak telakki edilen efsun, psikolojik hastalıkların tedavisinde kullanılmakla beraber, hayvanlara onlara gelebilecek, onlardan gelebilecek tehlikelere karşı da uygulanmaktadır. Efsun anlaşılmayan bir takım pratik,söz veya söz gruplarından ibaret değildir. Hasta(insan veya hayvan) tedavi edilirken efsunu yapan (başlangıçta şaman,kam, arbaççı,bakıcı, bab, vb.) kişiye ait sihirli sözlerin yanı sıra yardımcı birtakım araçlar da kullanılır. Türkler tarafından kutsal sayılan bitkiler ve ağaçlar bunların başında gelir. Çeşitli kaynaklardan aktarılan bilgiler, efsun/ ak büyü büyü şekil ve törenlerini başlangıçta inanç çerçevesinde kabul ederler. Bunun yanı sıra efsun/ ak büyü yapanların toplum içindeki yerleri ve kimlikleri hakkında zaman zaman farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Abdulkadir İnan, tabip ile şaman aynı kişidir

derken efsun yapmak için şaman olmanın gerekmediğini de ifade etmektedir.Zira ocağa mensup herkes efsunu öğrenmiş ise okuyabilir.⁸ İnan, Moğol hakiyetinden sonra bu tür faaliyetlerin şeyh ve dervişler tarafından icra edildiğini ifade ederken, 1403 yılında İspanya kralı tarafından Semerkand'a gönderilen elçi Clavige bunları âşıklar olarak tanıtmaktadır.⁹ Eliade de, Kazak-Kırgız baksılarının İslamî ve İslam öncesi inanç karışımı bazı pratiklerle sağaltma işlemleri yaptıklarını zikretmektedir.¹⁰

Şamanist inanca göre ruhlar iyi ve kötü olmak ikiye ayrılır. Bilindiği gibi iyi ruhlar, insana kötülük yapmayan, hatta birçok durumda yardımcı olan ruhlar olarak bilinir. Ancak ruh, küstürüldüğü zaman insanı, bedenini terk eder onun yerini kötü ruhlar alır. Böylece insan ve hayvan zaman zaman çeşitli ruhsal ve fiziksel rahatsızlıklara duçar olur. Bu durumda, çeşitli tedavi yolları aranır ve denenir. Şamanist inançta hastalıkları tedavi etmenin ferdi ve genel türleri bulunmaktadır. Ferdî tedavi metodunda yalnızca balger (falçı, bakıcı) ve hasta bulunur. Genel tedavi yönteminde ise hastanın yanı sıra halk da yer almaktadır. Yukarıda kısaca bahsi geçen tedavi şekilleri, farklı adlarla anılan şahıslar tarafından uygulanır. Bunlar Kam, Şaman, Bab, Ata, Arbaççı, Baksı, Bakıcı, Şeyh, Mürşid, Âşık ve benzerleridir. Ancak, tedavi eden/ sağaltan kişinin adı ve kimliği ne olursa olsun, hastalıklara sebep kötü ruhlar ile koruyucu olan iyi ruhlar (iye-neme) da çeşitli adlarla anılırlar. Kuzey Türk gruplarında Saha, Altay, Volga ...) her evin- insanın bir koruyucu ruhu olduğuna inanılır. Şamanist inancı kabul edip ona mensup olan insanlar; hayvana ve insana bulaşan hastalık ve dertlerin iyisi, tengrisinin varlığı

ğını tasavvur etmiş ve buna da *Bedik* adını vermişlerdir.¹¹

Hasta insan veya hayvanı tedavi etmek için Kazak Türkleri arasında yukarıda bahsedilen ferdî ve genel tedavi türleri yaygındır. Tedavi eden ve edilenin yanı sıra halkın da katıldığı genel tedavi türlerinden biri de *Bedik*'tir. Bu tür *Bedikte* hasta ortaya alınır, toplanan insanlar iki gruba ayrılır. Bu şekilde birbirleriyle karşılıklı şiirler söylemeye başlarlar. Bunda maksat, hastalığa sebep olan kötü ruhların uzaklaşmasını sağlamaktır. Bu sebeple söylenen şiirlerin son sözleri *köş köş* (kaç kaç) diye biter.

Bedik, icra edildiği toplumun medeniyet değiştirmesi, farklı bir dini kabul etmesi ile değişikliğe uğramıştır. Özellikle İslamiyet'in kabul edilip yayılması ile birlikte eski önemini yitirmiş, kimi zaman tedavi, kimi zaman da eğlence maksatlı icra edilir hale gelmiştir.

M. Jarmuhammedov, "İlk başta dinî olarak doğmuş olan *Bedik* şiirleri, yavaş yavaş kalabalık tarafından söylenilmeyi bırakarak, gençlerin toplu olarak eğlence şekillerine dönüşmüştür. Genç kız ve erkekler, *Bedik*'in halk tarafından bilinen özelliklerini değiştirerek ona kendi maksatlarına göre yeni anlamlar yüklemişlerdir. Böylece *Bedik* şiirinin başlangıçtaki mahiyeti değişmiş, bu gelenek gençlerin birbirine duygularını serbestçe söyleyebilecekleri bir şiir tarzı haline gelmiştir. " diyerek, *Bedik* şiirinin gelişimi hakkında bize fikir vermektedir.¹² Avezov da *Bedik*'in eski inançlardan, geleneklerden doğduğunu izah ederek, onu âdet-salt aytısı (toplumsal hayata dair atışmalar) içinde gösterir.¹³

Bedik tür ve icra bakımından iki başlık altında değerlendirilmiştir. Bunlar;

a. Hasta insan ve hayvana söylenen tedavi maksatlı şiirler,

b. Gençlerin (kız ve erkeklerin) eğlence maksatlı söyledikleri şiirler.

Bunların haricinde aytıs geleneği içinde de önemli bir yer tutar ki, bunu aytıs şiirlerinin bir parçası olarak kabul etmek gerek. Zira, aytıs şiirlerinde bir tür olarak âdet-salt aytısına dahil edilmektedir.

Eski dönemlerde, birisinin hayvanı, yılan veya kurt gibi hayvanlardan zarar gördüğü zaman *Bedik* söylenmektedir. Hayvanı zarar gören kişi, komşu köyle-re;" bizim köye gelin düğün yapalım, eğlenelim" diye haber salar. Bu törene *Bedik gecesi* adı verilir. *Bedik gecesi* davet edilen insanlar toplanırlar. Geleneğe göre *Bedik*, ay ışığında veya gece karanlığı çökmeden başlar. Toplanan gruba hem yaşlılar, hem de gençler katılırlar. İlk önce, iki kız iki erkek ortaya çıkarak karşılıklı grup oluştururlar ve *Bedik* söylemeye başlarlar. Bazan *Bedik gecesi* yedi gün boyunca devam eder. Oyun ve eğlence gecesi *Bedikle* başlayıp sonunda kız ve delikanlının atışmasına dönüşür. Halkın *Bedik* inancına göre görünmeyen, ama canlı, çoğunluğun sesinden, gençlerin kahkahalarından korkan varlık şeklinde tasavvur edilir. *Bedike* özel süslü, hikmetli sözler söylenir.

Kuyruğu yok, yelesi yok, ata git

yılana git

Yer yüzünü kaplayan dumana göç

Kayadaki yalnız kalmış yuvaya git

Bir yerde ateş yakmadan

su içmeden, yatmadan

sert akan sulara göç

sözleri ile *Bedik*'i bilinmeyen bir istikamete yönlendirmek amacı güdülür. Şiir söyleyenler *Bedik*'i şekillendirip, yürüyüp oturduğunu görmüş gibi tasavvur ederler. *Bedik*'in arkasına düşen kız ve

erkeğin çınlayan kahkahaları işitilir. Geceye katılanlar “Bedik’i tedavi ettik/ hastalığı belayı uzaklaştırdık “ diye söylerler. Bundan sonra gençlerin oyunları başlar. Oyunlar esnasında ara sıra Bedik’in adını da söyleyerek delikanlı kıza, kız delikanlıya şiir yoluyla duygularını anlatır. Bedik adıyla bahsedilen kız ve erkeğin atışmasında erkekler, Bedik’i kızın saçına, saç bağına, eline, gece yürüdüğü ize göre tasvir ederler. Bunun aracılığı ile erkekler kızları korkutmak amacı güderler. Kendisini Bedik’in düşmanı olarak göstermeye çalışırlar. Bu sebeple şakalı sözler söylerler.¹⁴

Eski inançlar üzerine bina edilen ve gruplar halinde söylenen Bedik şiirleri, zaman içinde akınlar tarafından söylenen/ yazılan şiirlere zemin hazırlamıştır. Bedik şiirlerinde hüner göstermek, söz sanatlarının zenginliği, bilgi birikiminden ziyade gelenekte sözle nakledilen kalıp ifadeler., istihzalı söyleyişler ön plana çıkar. Akınlar tarafından söylenen şiirlerde görülen bilgi ve tecrübenin yanı sıra, yetenek de önemli bir yer tutmaktadır Din veya inançtan süzülerek kazak Türk toplumunun edebiyat dünyasında önemli bir yere kavuşan bu tarz şiir, eğlenceden söz ustalığına, bilgelikten halk tababetine kadar her alanda görülmektedir.

Aşağıda vereceğimiz örneklerden birincisi, tedavi maksatlı söylenen Bedik şiiri, ikincisi ise kız ve erkeklerin karşılıklı söyledikleri Bedik şiiri örnekleridir.

*Ayt degenden aytamın ay Bedikti
Kara makpal tonum bar barşa edipti
Ot ottamay suv işpeyjata berse
Bedik emey nemene bir kedikti
Köş...Köş....*

*Söyle dediğinden söyleyeceğim Bediki
Kara makbal donum var burma dikişli
Ateş yakmayan, su içmeyen, yatmayan
Bedik’i bilir misin? Bir tehlikeli
Kaç...Kaç...*

*Bedik ketip baradı jatka taman
Jügen ala jüriptim atka taman
Kuday ondap Bedikti kolga berse
İtere salar ödim otka taman
Köş...Köş...*

*Bedik gidip varaydı yada doğru
Eğeri alıp yürüdüm ata doğru
Allah kolay kılıp Bedik’i ele verse
İteliyiver yanan ateşe doğru
Kaç...Kaç....¹⁵*

*Erkek-Devrilsin Bedik gelmeden devrilsin
Akli gitmiş övünüyor, sevinsin
Bedik’i böl böl torbaya koy
Şu kızlar Bedik’i devirsin*

*Kız- Hadi hadi Bedik gel bize
Yakışmış güzel kıza yüksek ökçe
Bedik’i bırak sadece şiirini söyle
Şimdi Bedik söylenir, çıksın geceye*

*Erkek-Kara dağ dendiğinde Kara dağım
Dağ başında başladı kara fırtına
Sizin evde bir Bedik var dendiğinde
Göçüp geliriz hemen sizin köye*

*Kız- Bedik gitmiş dağı aşıp
Dağın arkasındaki bulutla karışıp
Şimdi ikimiz Bedik’i bulup
Bencillikten uzak mertçe vuruşup*

*Erkek-İn Bedik dendiğinde in Bedik
Sadece kızların şakağını kemir Bedik
Semiz kızların içine girip
Böbrek yağını da semir Bedik*

*Kız- Gidecek Bedik kendi Mekkesine
Bildirmes keçi sırrını tekesine
Gideceğin yeri ben söyleyeyim
Erkeğin git de yapış şakak kemiğine*

*Erkek-Oy Bedik kara dağdan aşıp gider
Kızları tenhalarda yakalayıp gider
Eteğine bir tabak toprak koyup
Gördüğü kızın gözüne saçıp gider*

Kız- *Git Bedik büyük dağın taşına git
Kalem gibi güzel erkeğin yanına git
Gideceğin yeri ben söyleyeyim
Erkeğin büyük enseli başına git*

Erkek-*Git Bedik sıcak evin sobasına git
Cumanın bayram günü gecesine git
Gideceğin yeri ben söyleyeyim
Kızların güzel güzel saçına git*

Kız- *Git Bedik don giyenin koynuna git
Küçük çocukların oyununa git
Gideceğin yeri ben söyleyeyim
Yumruğu sıkı erkeğin boynuna git*

Erkek-*Git Bedik ozan kızın diline git
Yabancıların bahçede açılmış gülüne git
Gideceğin yeri ben söyleyeyim
Kızların gideceği yere git*

Kız- *Git Bedik zengin köyün kurduna
Her yerden göçüp giden halkına
Gideceğin yeri ben söyleyeyim
Savaşan kahramanların bıyığına git*

Erkek-*Git Bedik kalın otun kuruyanına
Git kızların yapış kulağına
Gideceğin yeri ben söyleyeyim
Hemen git kızların durağına*

Kız- *Git Bedik yaşı büyük adama git
Erkeğin inci gibi dişine git
Gideceğin yeri ben söyleyeyim
Yeni büyüyen gencin içine git*

Erkek-*Gider Bedik uzaktaki susamıra
Uzanmış yolda yatan yalnız mezara
Tanrı kolay kılıp Bedik'i ele versin
Gidelim başını bağlayıp bir domara*

Kız- *Gider Bedik dağın eteğine doğru
Gitti gitti binili ata doğru
Tanrı kolay kılıp Bedik'i ele verse
Kâfiri itelim ateşe doğru*

Erkek-*Önceki zamandan beri Bedik saklı
Yiyeceği gece gündüz hastalık bulaşıcı
Genç kızın içine gidip girip
Oy öldüm dese, çıkma Bedik*

Kız- *Koş denildiğinde Bedik koşar
İyi cins at sahibini tapar
Köyünde düğünden eğlenceli Bedik var
Haber vermesen Tanrı da azat eder*

Erkek-*Git Bedik şimdi gidersen sazlığa git
Yaz güneşinde saçılmış kazıya git
Gideceğin yeri ben söyleyeyim
Kızın köyünde saldıran tazıya git*

Kız- *Gidici Bedik dese koşa koşa
Suyu koysa yumuşar sert soba
"Göçmeyeceksin Bedik'im neredesin" der
Uğurlamaya gelen Tanrı da¹⁶*

NOTLAR:

¹ Z. AHMEDOV-T.ŞANBAYEV, **Edebiyettanu Terminderinin Sözdigi**, Almatı 1996, s.65

² **Divanü Lügat-it Türk Tercümesi** (Çeviren: Besim Atalay), Ankara 1985, C: I, s.385-C: II, s.289,305

³ K. GRÖNBECH, **Kuman Lehçesi Sözlüğü-Codex Cumanicus'un Türkçe Dizini**, (Çev. Kemal Aytaç), Ankara 1992

⁴ Gyula NEMETH, **Kumuk ve Balkar Lehçeleri sözlüğü**, (Çev. Kemal Aytaç), Ankara 1990

⁵ Wilhelm PRÖHLE, **Karaçay Lehçesi Sözlüğü**, (Çev. Kemal Aytaç), Ankara 1991

⁶ A. Bican ERCİLASUN-vd., **Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü**, Ankara 1991

⁷ İsmet ÇETİN, **Orta Asya Türk Kültüründe Efsun ve Efsun Törenleri, Milli Folklor**, S: 10 (Yaz 1991), s.25-26

⁸ Abdulkadir İNAN, **Şamanizm**, Ankara 1986, s.14,146

⁹ İNAN, a.g.e., s.187

¹⁰ Mircae ELİADE, **Şamanizm-İlkel Esime teknikleri**, (Çev.İsmet BİRKAN), İstanbul 1999, s.249-252

¹¹ Sabit MUKANOV, **Kazak Halık Edebiyatı Ansiklopedyası**, C: I, Almatı 1988, s.13

¹² M. JARMUHAMMEDOV, **Aytıstın Damu Joldarı**, Almatı, s. 30-31

¹³ Muhtar AVEZOV, **Folklor Yazıları-Seçmeler**, (Haz. Ali Abbas ÇINAR), Ankara 1977, s.254

¹⁴ Sultanğali SADIRBAEV, **Kazak Halık Edebiyetinin Negizderi**, Almatı 1992, s.5-7

¹⁵ Melik ĞABDULİN, **Kazak Halkının Avız Edebiyeti**, Almatı 1996, s.60

¹⁶ SADIRBAYEV, a.g.e.